

Nr 10**Försvarsutskottets betänkande med anledning av motioner om värnpliktiga lantbrukares tjänstgöringsförhållanden och krigsplacering**

I motionen 1975:105 av herr Fågelsbo (c) och fru Göthberg (c) hemställs att sådana bestämmelser utfärdas i fråga om krigsuppskov samt krigsplacering inom hemvärdet för värnpliktiga lantbrukare som möjliggör dels att betryggande arbetskraft säkerställs för lantbruket under krisförhållanden, dels att nuvarande olägenheter för lantbruket vid fullgörande av repetitionsövningar i fred elimineras.

I motionen 1975:743 av herr Nilsson i Trobro m. fl. (m) hemställs att riksdagen hos regeringen anhåller om åtgärder för att i ökad utsträckning kunna krigsplacera värnpliktiga lantbrukare i hemvärdet.

Frågans behandling 1969, 1972 och 1973

I motioner till 1969 års riksdag föreslogs att 1966 års värnpliktskommitté skulle få i uppdrag att pröva frågan om jordbrukares och andra jämförbara företagares överförande till lokalförsvarsförband i syfte att reducera de negativa verkningarna av driftavbrott vid fullgörande av repetitionsutbildning. Statsutskottet inhämtade yttranden över motionerna från överbefälhavaren och värnpliktsverket. Med hänvisning bl. a. till att nya grunder för utbildningen av de värnpliktiga beslutades av riksdagen år 1966 och till reglerna för uppskov och anstånd med utbildning avstyrkte utskottet bifall till motionerna (SU 1969:156). Riksdagen följde utskottet.

I motioner till 1972 års riksdag förespråkades att värnpliktiga lantbrukare i största möjliga utsträckning blir krigsplacerade i lokalförsvarsförband och i hemvärdet. Vidare föreslogs en översyn i syfte att öka antalet värnpliktiga lantbrukare med uppskov. Försvarsutskottet (FöU 1972:20) erinrade bl. a. om direktiven för 1972 års värnpliktsutredning och om arbetet med en modernisering av jordbrukets blockorganisation. Motionerna avsågs på förslag av utskottet.

I en motion till 1973 års riksdag föreslogs att sådana bestämmelser utfärdas i fråga om krigsuppskov och krigsplacering inom hemvärdet för värnpliktiga lantbrukare som möjliggör dels att betryggande arbetskraft säkerställs för lantbruket under krisförhållanden, dels att rådande olägenheter för lantbruket vid fullgörande av repetitionsutbildning i fred elimineras. Försvarsutskottet (FöU 1973:2) redogjorde bl. a. för möjligheterna att efter frivilligt åtagande bli krigsplacerad i hemvärdet och erinrade om att problem i sam-

band med repetitionsutbildningen kan uppkomma även för många andra värnpliktiga än lantbrukare. Utskottet avstyrkte bifall till motionen och riksdagen följde utskottet.

Utskottet

I ärendet har inhämtats uppgifter och synpunkter från rikshemvärnschefen, värnpliktsverket, statens jordbruksnämnd, arbetsmarknadsstyrelsen och Lantbrukarnas riksförbund (LRF).

Den fråga som nu på nytt har aktualiserats genom de båda motionerna gäller dels de värnpliktiga lantbrukarnas betydelse för och placering inom totalförsvaret under beredskapstillstånd och krig, dels samma lantbrukares problem i samband med det militära försvarets repetitionsutbildning i fred.

Vad först beträffar krigsplacering m. m. har försvarsutskottet tidigare (FöU 1972:20) erinrat om att pågående planering inom det militära försvaret och resultaten av 1972 års värnpliktsutredning kan komma att medföra ändringar beträffande utnyttjandet av de värnpliktiga i fältförband eller lokalförbandsförband. En regel att redan från början krigsplacera unga värnpliktiga lantbrukare i lokalförbandsförband, dvs. nära hemorten, skulle medföra svårigheter med hänsyn till rådande behov och tillgång inom krigsorganisationen när det gäller värnpliktiga med utbildning på vissa vapen m. m. Värnpliktsverket räknar dock med att genom samarbete med jordbrukets blockorganisation, främst beträffande information, i ökande grad kunna beakta önskemål om krigsplacering av lantbrukare nära hemorten vid de *omkrigsplaceringar* som sker vid omkring 30 års ålder.

Krigsplacering av värnpliktiga lantbrukare i *hemvärnet* kan ske efter frivilligt åtagande och militär myndighets medgivande. Några antalsmässiga restriktioner för krigsplacering av värnpliktiga i hemvärnet finns inte längre. En prövning med hänsyn till krigsorganisationens behov och den värnpliktiges kvalifikationer måste alltså ske. Enligt vad utskottet har inhämtat finns f. n. i runt tal 4 000 värnpliktiga lantbrukare som har krigsplacerats i hemvärnet efter egen ansökan.

Inom västra militärområdet – som till stor del är jordbruksbygd – finns f. n. ca 1 060 värnpliktiga krigsplacerade i hemvärnet efter egen ansökan. Av dessa är omkring 415 (ca 40 %) lantbrukare. Under åren 1972–1974 lämnades där 915 ansökningar om krigsplacering i hemvärnet, varav 550 bifölls (ca 60 %) och 365 avslogs (ca 40 %). Bifallsprocenten bedöms vara ungefär densamma för lantbrukare som för andra värnpliktiga.

Arbetskraftsbehovet inom jordbruket vid beredskaps- och krigstillstånd tillgodoses genom *uppskov* eller *kollektiv yrkesledighet*. Genom uppskov vill man tillgodose ett varaktigt arbetskraftsbehov som inte kan täckas med personal som inte är värnpliktig. Kollektiv yrkesledighet skall möta ett ytterligare arbetskraftsbehov som är säsongbetingat.

Uppskov och kollektiv yrkesledighet meddelas med stöd av uppskovs-

kungörelsen (1973:939) och innebär för värnpliktig att han undantas från skyldighet att tjänstgöra vid försvarsmakten under beredskapstillstånd och krig om detta oundgängligen behövs för att tillgodose behovet av personal inom andra delar av totalförsvaret (1 §). Kollektiv yrkesledighet kan komma i fråga för värnpliktig som tillhör yrke med utpräglat säsongarbete eller av särskild vikt för folkförsörjningen (4 §). Arbetsmarknadsstyrelsen eller länsarbetsnämnd tar ut de värnpliktiga som skall komma i fråga för kollektiv yrkesledighet (20 §). I samband med att värnpliktiga inkallas till tjänstgöring vid beredskap eller krig bestämmer överbefälhavaren på gemensam framställning av arbetsmarknadsstyrelsen, överstyrelsen för ekonomiskt försvar och statens jordbruksnämnd vilka av de uttagna värnpliktiga som skall beviljas kollektiv yrkesledighet och den tid som ledigheten skall omfatta (21 §).

Personalbehovet för jordbruket prövas alltså enligt samma grundregler som gäller för t. ex. administration, industri och folkförsörjning i övrigt.

Jordbrukets blockorganisation har varit föremål för översyn. Kungl. Maj:ts bestämmelser för en ny blockorganisation trädde i kraft den 1 juli 1972. Enligt dessa bestämmelser skall organisationen träda i verksamhet vid krig eller, i den mån regeringen beslutar därom, vid krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden. Blockorganisationen har till uppgift att verka för att tillgängliga produktionsmedel inom jordbruksnäringen fördelas och utnyttjas på sådant sätt att bästa produktionsresultat uppnås. Detta sker i första hand genom en organiserad samverkan mellan närliggande företag. Blockorganisationens verksamhet förbereds genom planläggning i fred.

Anvisningar för den regionala planläggningen av jordbrukets blockorganisation har fastställts av statens jordbruksnämnd den 19 februari 1974. Arbetsmarknadsstyrelsen har samma år utfärdat detaljerade anvisningar för personalplanläggning, uppskovsförfarande och kollektiv yrkesledighet inom jordbrukets blockorganisation (AMS:s cirkulär G:3 1974).

Arbetet med en ingående och individuell prövning av den enskilde lantbrukarens behov av uppskov med hänsyn till folkförsörjningen pågår vid alla lantbruksnämnder i samråd med resp. länsarbetsnämnd. Detta arbete beräknas vara avslutat under första halvåret 1975.

Under våren 1975 tas också fram uppgifter om antalet värnpliktiga lantbrukare enligt lantbrukets företagsregister. Uppgifterna avser antalet för varje överblock (ca 680 st.) och län samt för riket som helhet. Uppgifterna avses bl. a. ge underlag för en helhetsbedömning när det gäller behovet av uppskov och kollektiv yrkesledighet.

En provplanläggning med uppskovsprövning för jordbruksblocken enligt de nya anvisningarna gjordes år 1974 i ett län och gav en mycket hög utfallsprocent av uppskov för jordbrukets nyckelpersonal, t. ex. ledningspersonal inom överblocken, ensambrukare och lantbrukare på stora gårdar med huvudsaklig inriktning mot animalieproduktion.

Värnpliktig som har fått uppskov, t. ex. för uppgift i jordbrukets block-

organisation, är enligt hemvärnsskungörelsen (8 §) *värnpliktig hemvärnsman*. Vid beredskapstillstånd eller krigstillstånd är han skyldig att tjänstgöra i hemvärnet.

Arbetsmarknadsstyrelsen räknar med att under år 1975 utfärda nya föreskrifter om kollektiv yrkesledighet för jordbrukspersonal. Genom en förenklad metod för sådan personal beräknas systemet medföra goda möjligheter för jordbruket att vid intensiva arbetsperioder få tillgång till viktig jordbrukskunnig personal även i lägen när många värnpliktiga är inkallade till tjänstgöring. En förutsättning är alltså att det militära läget medger kollektiv yrkesledighet.

Föreningen *Svenska blå stjärnan* (SBS) har till huvuduppgift att utbilda djurvårdare för det ekonomiska försvarets räkning. Medlemmarna utgör arbetskraftsreserv för jordbruket vid beredskap och krig. SBS har omkring 12 500 medlemmar, varav mer än 2 000 är avtalsbundna för krigsuppgifter. Arbetsmarknadsstyrelsen ger statsbidrag till utbildningen vid SBS inom den ekonomiska ram för frivilligverksamhet inom totalförsvarets civila del som riksdagen anvisar under statsbudgetens elfte huvudtitel (anslaget Totalförsvärsverksamhet). Verksamheten begränsas inte av några rekryterings- svårigheter.

I det föregående har utskottet främst belyst de förhållanden som inverkar på den värnpliktige lantbrukarens utnyttjande i totalförsvaret vid beredskapstillstånd och krig. Utskottet har därvid berört det militära försvarets personalbehov (fältförband, lokalförsvärsförband, hemvärnet) och hur man söker lösa de frågor som uppkommer när en värnpliktig är lämpad och utbildad för uppgifter inom flera grenar av totalförsvaret (omkrigsplacering vid viss ålder, krigsplacering i hemvärnet, uppskov, kollektiv yrkesledighet). Tilläggas bör att värnpliktig som visar särskilda skäl kan få tjänstledighet från beredskapsövning eller tjänstgöring i krig.

Utskottet går härifrån över till att behandla lantbrukares svårigheter i samband med repetitionsutbildning i fred för befattningar i det militära försvaret.

Värnpliktig som är krigsplacerad i det militära försvaret eller ingår i personalreserv inkallas till repetitionsutbildning vid det förband i vilket han är eller avses bli krigsplacerad. Den som är placerad i lokalförsvärsförband har under nuvarande försöksverksamhet och inskränkningar i repetitionsutbildningen i regel kortare tid för repetitionsutbildning än den som ingår i fältförband.

Värnpliktig som är krigsplacerad i hemvärnet som frivillig hemvärnsman inkallas inte till repetitionsutbildning. För att få stå kvar i hemvärnet måste han i fredstid fullgöra utbildning där under minst 20 timmar varje år.

Värnpliktig som har fått uppskov och därigenom blivit värnpliktig hemvärnsman är i fred liksom andra värnpliktiga skyldig att fullgöra repetitionsutbildning i form av krigsförbandsövningar. Denna skyldighet utnyttjas bara i ringa omfattning. De värnpliktiga hemvärnsmännen får utbildning

för sina krigsuppgifter endast om de ansluter sig till hemvärnets utbildning i fred. I runt tal 10 % av de värnpliktiga med uppskov deltar i hemvärnets utbildning som frivilliga hemvärnsmän (jfr prop. 1970:18 s. 48).

Anstånd med repetitionsutbildning kan beviljas värnpliktig som visar att tjänstgöringen skulle vålla väsentlig olägenhet i hans arbete eller bereda honom eller nära anhörig till honom väsentliga svårigheter. Behov av anstånd skall styrkas genom intyg av person i förtroendeställning eller annan som är väl förtrogen med den värnpliktiges förhållanden.

Enligt uppgift från värnpliktsverket är bifallsfrekvensen beträffande anstånd mycket hög när det gäller ensambrukare inom jordbruket. Detsamma gäller anståndsansökningar som är betingade av särskilda förhållanden, t. ex. att sådd eller skörd är försenad på grund av otjänliga väderleksförhållanden.

En annan möjlighet i samband med repetitionsutbildning är att utnyttja *avbytare* i lantbruket. Ett stort antal av Blå stjärnans medlemmar åtar sig sådana uppgifter. Arbetsmarknadsstyrelsen avser att föreslå att Blå stjärnans repetitionsutbildning samordnas med och ansluts till den avbytarorganisation som förordas i avbytarutredningens betänkande (Ds Jo 1974:13). Utredningens förslag innebär ett landsomfattande avbytarssystem efter samma organisatoriska riktlinjer som tillämpas i LRF:s pågående försöksverksamhet.

Regeringen har i dagarna föreslagit riksdagen att godkänna grunder för ett avbytarssystem inom jordbruket (prop. 1975:55). Förslaget bygger helt på avbytarutredningens förslag. Syftet är främst att underlätta ledighet för personer som sköter djur inom jordbruket. LRF avses bli huvudman för avbytarssystemet och lantbruksstyrelsen tillsynsmyndighet. Ca 500 avbytare beräknas till en början komma att behövas för verksamheten.

Sveriges jordbruk har självfallet mycket stor betydelse för folkförsörjningen vid beredskap och krig. Arbetet med en modern blockorganisation för jordbruket är viktigt och har nu kommit så långt att man prövar organisationens behov av varje enskild lantbrukare jämfört med hans kvalifikationer för andra uppgifter inom totalförsvaret och personalbehoven där.

Gällande regler och pågående verksamhet i olika avseenden talar enligt utskottets mening för att den personella beredskapen för en inhemsk livsmedelsförsörjning vid beredskap och krig är tillfredsställande.

Lantbrukares problem i samband med repetitionsutbildningen i fred kan i stor utsträckning minskas inom ramen för gällande bestämmelser och befintliga möjligheter. Utskottet vill här erinra om att problem i samband med repetitionsutbildningen uppkommer även för andra värnpliktiga än lantbrukare.

Personalplanläggningen för blockorganisationen väntas medföra att antalet värnpliktiga lantbrukare med uppskov ökar starkt. Sådan lantbrukare blir som nämnts värnpliktig hemvärnsmän, dock med skyldighet endast att tjänstgöra i hemvärdet vid beredskapstillstånd och krig. Tjänstgöringen förutsätts inledas med en kompletterande utbildning som då kan vara olämplig för den värnpliktige, för lantbruket och för hemvärdets verksamhet. Genom

frivillig anslutning till hemvärnets fredstida utbildning kan dessa olägenheter undvikas.

LRF har berört behovet av ytterligare information till lantbrukare när det gäller möjligheterna att bli krigsplacerad i hemvärdnet. Utskottet tar fasta på att det finns ett behov av särskild information till värnpliktiga lantbrukare. Informationen bör avse såväl lantbrukarens betydelse, skyldigheter och valmöjligheter i vissa fall inom totalförsvaret som hans möjligheter att minska uppkommande svårigheter i samband med repetitionsutbildning. Den pågående individuella prövningen av blockorganisationens personalbehov torde fylla en uppgift när det gäller informationen men kan behöva kompletteras med särskilda åtgärder. Utskottet förutsätter att den ytterligare information som kan behövas lämnas i samverkan mellan främst rikshemvärnschefen, värnpliktsverket och arbetsmarknadsstyrelsen samt med aktiv medverkan av LRF.

Med hänvisning till det anförda hemställer utskottet

1. att riksdagen avslår motionen 1975:105,
2. att riksdagen avslår motionen 1975:743.

Stockholm den 13 mars 1975

På försvarsutskottets vägnar
PER PETERSSON

Närvarande: herrar Petersson i Gäddvik (m), Gustavsson i Eskilstuna (s), Gustafsson i Stenkyrka (c), Glimnér (c), Gustavsson i Ängelholm (s), Karl Bengtsson i Varberg (fp), fru Sundström (s), herrar Pettersson i Örebro (c), Brännström (s), herr andre vice talmannen Virgin (m), herrar Gustavsson i Nässjö (s), Gernandt (c), Björk i Gävle (c), Hedberg (s) och Konradsson (s).